

Κατηγορίες για διαφθορά και η ανασκευή τους: Προσέγγιση βασισμένη στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων και στην κριτική ανάλυση λόγου*

Αγγελική Σακελλαρίου
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
asakellariou@uowm.gr

Abstract

In this paper we examine the discourse on political corruption, especially the accusations of corruption and the defense discourse of the accused. Focusing on the big corruption scandal related to the Greek ex-minister Tsohatzopoulos (2011-4), we analyze the articles arising from the electronic archive of the newspaper 'Kathimerini' using a combination of Corpus Linguistics methodological tools combined with Critical Discourse Analysis tools. Our research questions are: how is the accused presented in the newspaper, what exactly is he accused of, how does the accused present himself, how does he rebut the accusations, what is the newspaper's stance towards the subject? Our results show that the newspaper's discourse is biased and that the accused's discourse is underrepresented.

Keywords: scandal, corruption, Press, journalistic discourse, reversal move, scapegoat

1 Εισαγωγή. Μεθοδολογία.

Η ανάγκη για την έρευνα αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι, αν και η διαφθορά είναι κυρίαρχη έννοια στον ελληνικό δημόσιο βίο¹, δεν έχει μελετηθεί η γλώσσα που χρησιμοποιείται τόσο στις κατηγορίες για διαφθορά όσο και στις προσπάθειες ανασκευής τους.

Ως αντιπροσωπευτικό δείγμα υπόθεσης ελληνικής διαφθοράς επιλέχθηκε η υπόθεση Τσοχατζόπουλου, υπουργού του ΠΑΣΟΚ που έφτασε να διεκδικήσει την πρωθυπουργία το 1996. Η υπόθεση αυτή πήρε μεγάλη έκταση στον τύπο, αφού ο πρώην υπουργός δικάστηκε και καταδικάστηκε, οπότε δίνει πολύ υλικό για έρευνα. Η υπόθεση Τσοχατζόπουλου, όπως και η αντίστοιχη γαλλική του François Fillon που αναλύεται στο άρθρο των Guagesi και Mayaffre (2018) και αποτέλεσε αφορμή για την έρευνά μας, παρουσιάζουν αναλογίες και ως προς την επίδρασή τους στο εκλογικό αποτέλεσμα των εθνικών εκλογών. Ειδικότερα, οι κατηγορίες που βάρυναν τον Τσοχατζόπουλο φαίνεται ότι επέδρασαν στην ήττα του ΠΑΣΟΚ το 2012².

Πιο συγκεκριμένα, τον Ιούνιο του 2010, διατάχτηκε προκαταρκτική εξέταση με αφορμή δημοσιεύματα για την αγορά ακινήτου στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου, καθώς και για ανακριβή φορολογική δήλωση του Άκη Τσοχατζόπουλου για το έτος 2009. Τον Απρίλιο του 2011 διαγράφηκε από το κόμμα του. Τον Ιούλιο του 2011

* Ευχαριστώ πολύ τον Καθηγητή Διονύση Γούτσο για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του.

¹ Σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις της Διεθνούς Διαφάνειας. Βλ. ενδεικτικά <https://www.dw.com/el/η-ελλάδα-πέφτει-8-θέσεις-στον-δείκτη-διαφθοράς/a-47276876>.

² Πρβλ. «Στην υπόθεση Τσοχατζόπουλου επέρριψε την ευθύνη για την ήττα του ΠΑΣΟΚ στις εκλογές του 2012 ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, Ευάγγελος Βενιζέλος». Πηγή: <https://www.voria.gr/article/venizelos-terastia-zimia-gia-to-pasok-i-ipothesi-tsochatzopoulos>

διώχθηκε για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος και τελικά προφυλακίστηκε τον Απρίλιο του 2012. Στις βουλευτικές εκλογές του Μαΐου 2012 το ΠΑΣΟΚ ηττήθηκε με σημαντική πτώση των ποσοστών του (έλαβε 13,18%). Στις 7 Οκτωβρίου 2013 ο Τσοχατζόπουλος καταδικάστηκε σε ποινή κάθειρξης 20 ετών.

Ως έντυπο προς έρευνα, επιλέχθηκε η εφημερίδα 'Η Καθημερινή'³ πρώτον γιατί την εποχή που μελετάμε ήταν αντιπολιτευόμενη προς το ΠΑΣΟΚ (επισημαίνεται ότι 'Η Καθημερινή' μαζί με το 'Πρώτο Θέμα' ήταν οι πρώτες εφημερίδες που το 2010 δημοσιοποίησαν στοιχεία κατά του Τσοχατζόπουλου για την αγορά του σπιτιού του στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου) και δεύτερον γιατί διατηρούσε⁴ πολύ εύχρηστο ηλεκτρονικό αρχείο των δημοσιευμάτων της όπου μπορούσε κανείς να αναζητήσει λέξεις σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ενώ στα κείμενα που εμφανίζονταν η λέξη παρουσιαζόταν επισημασμένη.

Ως χρονική περίοδος επιλέχθηκαν τα έτη 2012 και 2013 γιατί σε αυτά γράφτηκαν τα περισσότερα σχετικά άρθρα, καθώς τότε ο Τσοχατζόπουλος συνελήφθη, δικάστηκε, καταδικάστηκε και οδηγήθηκε στη φυλακή. Με αναζήτηση της λέξης *Τσοχατζόπουλος* βρέθηκαν στην Καθημερινή 320 άρθρα δημοσιευμένα το 2012 και 453 άρθρα δημοσιευμένα το 2013 (550.000 περίπου λέξεις).

Λόγω του μεγάλου αριθμού των κειμένων που βρέθηκαν, χρησιμοποιήθηκε το ηλεκτρονικό αρχείο της Καθημερινής ως σώμα κειμένων και επιλέχθηκε ο συνδυασμός της μεθοδολογίας της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων και της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (στο εξής ΚΑΛ), που επιτρέπει τη μελέτη μεγάλου όγκου δεδομένων και δίνει την ευκαιρία να αναλυθούν οι πληροφορίες τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά (βλ. Baker κ.ά. 2008). Ως προς την ΚΑΛ, επιλέχθηκε το μοντέλο της Ιστορικής Προσέγγισης του Λόγου της Wodak, γιατί επιχειρεί «να ενοποιήσει τη διαθέσιμη γνώση σχετικά με τις ιστορικές πηγές και το υπόβαθρο των κοινωνικών και πολιτικών πεδίων στα οποία 'ενσωματώνονται' τα γεγονότα του λόγου» (Reisigl και Wodak 2001: 35). Ακριβώς λοιπόν λόγω της επιλογής της συγκεκριμένης προσέγγισης της ΚΑΛ για την ερμηνεία των δεδομένων, επιμένουμε στην ιδεολογική τοποθέτηση της εφημερίδας 'Καθημερινή' (βλ. σημείωση 4), καθώς και στις εξωγλωσσικές, κοινωνικές παραμέτρους του θέματος που εξετάζεται.

Εξάλλου, στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης εξετάζεται η έννοια της συλλογικής μνήμης που σχετίζεται με τη δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων, και άρα προκατειλημμένου λόγου γενικότερα. Ξεχωριστή μελέτη για τη δημιουργία και τη γλωσσική χρήση των στερεοτύπων έχουν εκπονήσει οι Amossy και Herschberg Pierrot (1997). Παρατηρούν ότι το στερεότυπο σχηματοποιεί και κατηγοριοποιεί: προϋπάρχει και μας επιτρέπει να κατανοούμε τον κόσμο, ακόμη κι αν συνεπάγεται μια απλοποίηση και μια γενίκευση κάπως υπερβολική (ό.π.: 28). Επίσης δημιουργεί το συναίσθημα του ανήκειν σε ένα σύνολο (ό.π.: 46). Η αναγνώριση των στερεοτύπων συνδέεται με συγκεκριμένη εποχή και φανερώνει την κοινωνική και ιδεολογική διάσταση του λόγου (ό.π.: 83). Με βάση ακριβώς αυτή την

³ 'Η Καθημερινή' είναι ημερήσια πολιτική και οικονομική εφημερίδα που εκδίδεται στην Αθήνα. Στο μεγαλύτερο μέρος της μακράς πορείας της υπήρξε φορέας συντηρητικών απόψεων και δεξιών πεποιθήσεων, με σημαντική επιρροή στους κύκλους της συντηρητικής παράταξης. Ωστόσο, η Καθημερινή στεγάζει παραδοσιακά και απόψεις κεντροαριστερών ή ακόμα και αριστερών δημοσιογράφων (πηγή Βικιπαίδεια, πρόσβαση στις 23.8.2019). Έτσι, μέσα από τις στήλες της εφημερίδας πολλές φορές εκφράζονται διαφορετικές προσεγγίσεις για ένα ζήτημα (βλ. Sakellariou 2017).

⁴ Το στιγμή που ελέγχεται αυτό το άρθρο (Φεβρουάριος 2020), το αρχείο της *Καθημερινής* έχει πάψει να είναι εύχρηστο όσον αφορά τα έτη πριν το 2014. Η εφημερίδα φαίνεται να το ανασυγκροτεί και να το διαθέτει με πληρωμή.

τελευταία παρατήρηση, θεωρούμε πως η συγκεκριμένη προσέγγιση του στερεοτύπου μπορεί να συνδυαστεί με την Ιστορική Προσέγγιση του Λόγου.

Ως λέξεις και εκφράσεις για την έρευνα, εκτός από το ίδιο το όνομα του Τσοχατζόπουλου που ήταν το κύριο κριτήριο επιλογής των άρθρων, ορίστηκαν οι παρακάτω, με κριτήριο τη νοηματική τους συνάφεια προς την έννοια της διαφθοράς και ειδικότερα με το σκάνδαλο Τσοχατζόπουλου: *σκάνδαλο, διαφθορά/διεφθαρμένος,-η,-ο, δωροδοκία, μίζα, δώξη, σκευωρία, υπεράκτια / off shore εταιρεία (ή εταιρία), αποδιοπομπαίος τράγος, (εξιλαστήριο) θύμα.*

Η περαιτέρω έρευνα στο ηλεκτρονικό αρχείο της Καθημερινής ανατέθηκε, κατά το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2018-9, στους φοιτητές του μεταπτυχιακού του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας⁵ στο πλαίσιο του μαθήματος «Προσεγγίσεις στη γλώσσα με έμφαση στον κριτικό γραμματισμό», το οποίο διδάσκει. Οι φοιτήτριες/-ές ανέλαβαν εργασία με θέμα να εντοπίσουν στην ‘Καθημερινή’, στα άρθρα των ετών 2012 και 2013 που περιέχουν το όνομα *Τσοχατζόπουλος*, τις παραπάνω λέξεις και εκφράσεις καθώς και τυχόν άλλες που εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα και να καταγράψουν τα άμεσα συμφραστικά περιβάλλοντά τους (τι υπάρχει αμέσως δεξιά ή αριστερά τους) αλλά και τα πιο απομακρυσμένα συμφραζόμενά τους (5 λέξεις αριστερά και 5 λέξεις δεξιά τους). Εξετάστηκε επίσης το ευρύτερο συγκείμενο, όταν επρόκειτο για ένα θέμα που επανερχόταν συχνά (π.χ. το στερεότυπο του *εξιλαστήριου θύματος*). Εδώ παρουσιάζονται οι συνάψεις που εμφανίζονται σε ένα ποσοστό ίσο ή μεγαλύτερο του 3%. Έπειτα, έπρεπε να διακριθούν οι περιπτώσεις όπου ο λόγος ανήκε στους δημοσιογράφους, στις δικαστικές αρχές ή στην πλευρά του Τσοχατζόπουλου. Τέλος, με βάση τη βιβλιογραφία και την ιδεολογική γραμμή της εφημερίδας, οι φοιτητές κλήθηκαν να ερμηνεύσουν τα ευρήματά τους, συνδυάζοντας τη μεθοδολογία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων και της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου.

Τα ερευνητικά ερωτήματα ήταν:

- πώς παρουσιάζεται ο κατηγορούμενος και οι συγκατηγορούμενοί του;
- ποια είναι τα αδικήματα για τα οποία κατηγορείται;
- πώς αυτοπαρουσιάζεται ο κατηγορούμενος;
- πώς επιχειρεί να ανασκευάσει τις κατηγορίες που τον βαραίνουν;
- ποια η στάση της εφημερίδας απέναντι στο ζήτημα;

Αναφορικά με το τελευταίο ερώτημα διατυπώθηκε η υπόθεση εργασίας πως η εφημερίδα, λόγω της ιδεολογικής της τοποθέτησης στον δεξιό χώρο, θα παρουσιάζεται προκατειλημμένη απέναντι στον πρώην υπουργό της αντίθετης παράταξης, πράγμα που θα επαληθεύεται τόσο από τον λόγο της αυτόν καθαυτόν όσο και από τον χώρο που εκχωρεί στον λόγο της πλευράς Τσοχατζόπουλου.

Τα αποτελέσματα της έρευνας ελέγχθηκαν και ολοκληρώθηκαν από εμένα, προκειμένου να παραχθεί αυτό το άρθρο. Παρακάτω συνοψίζω τα ευρήματα και επιχειρώ να τα ερμηνεύσω.

2 Τα ευρήματα της έρευνας

2.1 Η γλώσσα των κατηγοριών για διαφθορά

⁵ Οι φοιτητές που υπέβαλαν εργασία ήταν οι εξής (με αλφαβητική σειρά): Απατσιδής Θεμιστοκλής, Ιωσηφίδης Γεώργιος, Κουτσογιάννης Πέτρος, Λασκαράκη Μαρία, Μανδήλας Αντώνιος, Ματσακάλιδης Χαράλαμπος και Νεδέλκος Αλέξιος.

Ο Τσοχατζόπουλος αναφέρεται συχνά μόνο με το επώνυμό του, κυρίως στους τίτλους της εφημερίδας (π.χ. «Άλλοι πέντε με τον Τσοχατζόπουλο») και πολύ συχνά με το μικρό του όνομα συνοδευμένο από το επώνυμο: *Ακης Τσοχατζόπουλος*. Πολύ συχνά επίσης αναφέρεται το αξίωμα που κατείχε: «πρώην υπουργός». Χαρακτηριστική είναι η συχνή χρήση της έκφρασης «ο άλλοτε πανίσχυρος πρώην υπουργός», που, σε συνδυασμό με την αναφορά στις ποινές που του επιβλήθηκαν, ενισχύει την αίσθηση του ξεπεσμού και της παραδειγματικής τιμωρίας.

Χρησιμοποιείται επίσης το όνομα στον πληθυντικό *Τσοχατζόπουλοι*, προκειμένου να γίνει, μετωνυμικά, αναφορά σε άλλους διεφθαρμένους πολιτικούς, π.χ. «λίγο πιο κάτω από την επιφάνεια, *Τσοχατζόπουλοι και βδελυρά πασοκάρια οργιάζαν*» (8.2.2013), «*Οι Τσοχατζόπουλοι των εκατομμυρίων στην κορυφή*» (29.12.2013).

Το όνομα *Τσοχατζόπουλος* συνδυάζεται συχνά με το όνομα της δεύτερης συζύγου του Βίκυς Σταμάτη, των συγγενών του (της κόρης του Αρετής Τσοχατζοπούλου, της πρώην συζύγου Γκουντρούν Τσοχατζοπούλου, του ξαδέλφου του Νικόλαου Ζήγρα), αλλά και άλλων συνεργατών του (Ευφροσύνης Λαμπροπούλου, Γιάννη Σμπώκου κ.ά.), καθώς με όλους αυτούς βρέθηκε συγκατηγορούμενος. Η εφημερίδα επιμένει στους συγγενικούς δεσμούς του Τσοχατζόπουλου με τους συγκατηγορούμένους του, προφανώς υπαινισσόμενη μια γενικότερη οικογενειακή διαφθορά.

Το όνομά του συνδέεται επίσης με τις ποινές που του επιβλήθηκαν: *προφυλακιστέος, (προ)φυλακισμένος, κρατείται, (αυστηρή) ποινή* – και στον πληθυντικό *ποινές, καταδίκη, εκτίει (ποινή), κάθειρξη, κατάσχεση/δήμευση περιουσίας*.

Η λέξη *σκάνδαλο* απαντά πολύ συχνά και προσδιορίζεται από τα επίθετα *πολιτικό* και *οικονομικό*. Και στο Sketch Engine το *οικονομικό σκάνδαλο* παρουσιάζεται με μεγάλη συχνότητα (1,08 ανά εκατομμύριο). Ακολουθεί με πολύ μικρότερη συχνότητα το *πολιτικο-οικονομικό* (με ή χωρίς διαχωριστική παύλα). Δεν βρέθηκε όμως καθόλου η σύμφραση *πολιτικό σκάνδαλο*. Άρα το σκάνδαλο του Τσοχατζόπουλου ξεχωρίζει γιατί χαρακτηρίζεται και καθαρά πολιτικό σκάνδαλο.

Η λέξη *σκάνδαλο* εναλλάσσεται με τη λέξη *υπόθεση*, συνήθως ως *υπόθεση Τσοχατζόπουλου*. Η λέξη *διαφθορά*, που εννοιολογικά σχετίζεται με τη λέξη *σκάνδαλο*, χαρακτηρίζεται *πολιτική* και *κρατική*. Και στο Sketch Engine βρίσκουμε *πολιτική διαφθορά* (0,13 ανά εκατομμύριο) και *κρατική διαφθορά* (με ακριβώς το ίδιο ποσοστό). Τα επίθετα αυτά χαρακτηρίζουν τους τομείς όπου εμφανίζεται η διαφθορά.

Συχνά εμφανίζονται τα *εισαγγελέας διαφθοράς* και *ανακριτής διαφθοράς*. Αυτά τα πολυλεκτικά σύνθετα, ενώ είναι πολύ συχνά από το 2012 και εξής, δεν απαντώνται καθόλου στο Google πριν από αυτή την περίοδο, γιατί, όπως απέδειξε η σχετική επιπλέον έρευνα που διεξαγάγαμε, οι θεσμοί αυτοί θεσπίστηκαν⁶ ακριβώς την περίοδο που εκδικαζόταν η υπόθεση Τσοχατζόπουλου, προκειμένου, όπως αναφέρει η Καθημερινή να «λειτουργήσει 'εκτονωτικά' στη γενικότερη πεποίθηση ατιμωρησίας που επικρατεί στους πολίτες» (18.3.2012).

Οι κατηγορίες που βαραίνουν τον Τσοχατζόπουλο είναι το «ξέπλυμα (μαύρου) χρήματος», ενώ πολύ συχνά συναντάται ο τύπος *μίζες*⁷ στον πληθυντικό που

⁶ Με τον Ν. 4022/2011, ΦΕΚ Α΄ 219/03.10.2011 θεσπίζονται οι Εισαγγελείς Διαφθοράς. Το 2012 θεσπίζονται και οι ανακριτές διαφθοράς.

⁷ Στο λεξικό Τριανταφυλλίδη στο λήμμα *μίζα* αναγράφονται τα εξής: *μίζα (προφ.) αμοιβή για παράνομη εκδούλευση ή μερίδιο από παράνομα κέρδη*. Η σημείωση ότι ανήκει στον προφορικό λόγο εξηγεί τη συχνή θέση της λέξης εντός εισαγωγικών στην Καθημερινή. Ωστόσο στην ίδια εφημερίδα η λέξη χρησιμοποιείται συχνά και εκτός εισαγωγικών, πράγμα που καταδεικνύει ότι η σύνδεσή της με τον προφορικό λόγο υποχωρεί σταδιακά.

εμφανίζεται είτε ως *μίζες εξοπλιστικών* (ή για *εξοπλιστικά*) ή, πιο συγκεκριμένα, «*μίζες για τα (γερμανικά) υποβρύχια*» και «*μίζες από την αγορά των ρωσικών πυραύλων*». Η λέξη παρουσιάζεται επίσης στην έκφραση «*μίζες μαμούθ*» ή «*μίζες εκατομμυρίων*» ή και με αναφορά σε αριθμό εκατομμυρίων (π.χ. *πάνω από 100 εκατομμύρια οι μίζες για τα εξοπλιστικά*-11.9.2012). Ο τύπος *μίζες* συνδυάζεται κυρίως με τους ρηματικούς τύπους *έλαβε, διακίνησε, ενεπλάκη*, αλλά και με το ουσιαστικό *πλυντήριο* στην έκφραση «*πλυντήριο για τις μίζες*».

Η αποδοχή *μίζας* ταυτίζεται με το αδίκημα της δωροδοκίας⁸, που εμφανίζεται επίσης πολύ συχνά ανάμεσα στα αδικήματα του Τσοχατζόπουλου. Παρουσιάζεται ως *ενεργητική* και ως *παθητική* και χαρακτηρίζεται *έγκλημα* ή *αδίκημα*.

Η ίδρυση υπεράκτιων/εξωχώριων (off shore) εταιρειών για λόγους φοροδιαφυγής είναι επίσης μια από τις κατηγορίες που βαρύνουν τον Τσοχατζόπουλο. Παρατίθενται τα ονόματα αυτών των εταιρειών (Torcaso, Nobilis, Bluebell), καθώς και όσοι παρουσιάζονται ως ιδιοκτήτες (ή συνιδιοκτήτες) τους ως «*φερόμενοι ιδιοκτήτες (ή συνιδιοκτήτες)*»: «ο φερόμενος ως συνιδιοκτήτης της υπεράκτιας εταιρείας Torcaso Κωνσταντίνος Αντωνιάδης, ο φερόμενος ως ιδιοκτήτης της υπεράκτιας εταιρείας Nobilis Νίκος Γεωργουλάκης...». Χρησιμοποιώντας τη μετοχή *φερόμενος*⁹, η εφημερίδα αμφισβητεί την αλήθεια των στοιχείων που παρουσιάζει η πλευρά Τσοχατζόπουλου.

Εξάλλου, συχνά ο Τσοχατζόπουλος παρουσιάζεται ως αποδιοπομπαίος τράγος που καλύπτει ευθύνες όλου του ΠΑΣΟΚ. Στο άρθρο «*Η ράχη του τράγου και οι 'Ιφιγένειες'*» αναφέρεται ότι «*...ο πρώτος πολιτικός τράγος φορτώθηκε στη ράχη του και ατασθαλίες των συντρόφων του...*» (Τασούλα Καραϊσκάκη, 20.1.2013).

Η πεποίθηση ότι ο Τσοχατζόπουλος δεν αποτελούσε μεμονωμένη περίπτωση φαίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα: «*Όσο κι αν προσπαθούν πάντως οι του ΠΑΣΟΚ να πείσουν εαυτούς και αλλήλους ότι το σκάνδαλο-Άκης ήταν ένα «μεμονωμένο περιστατικό», αποτέλεσμα της «προσωπικής στρατηγικής» του πρώην συντρόφου τους, άλλη είναι η αλήθεια. Από την πολλή εξουσία δεν μέθυσε μόνο το δεξί (το αριστερό μάλλον) χέρι του Ανδρέα Παπανδρέου. Δεν ήταν αποκλειστικότητά του η καθεστωτική συμπεριφορά*» (ανυπόγραφο άρθρο με τίτλο «*Κατά μόνας και από κοινού*», στην κατηγορία «*Πολιτική*», 9.1.2013).

Στα δύο παραπάνω αποσπάσματα αποπαγιώνονται¹⁰ στερεότυπες εκφράσεις: ο αποδιοπομπαίος τράγος γίνεται «*πολιτικός τράγος*», ενώ το «*δεξί χέρι*» του Ανδρέα Παπανδρέου παρουσιάζεται ως «*αριστερό μάλλον*». Αν και η έκφραση «*αποδιοπομπαίος τράγος*» δηλώνει το εξιλαστήριο θύμα, από τη στιγμή που αποπαγιώνεται και χρησιμοποιείται το «*πολιτικός τράγος*» οι λέξεις ξαναβρίσκουν την αρχική τους σημασία και ο Τσοχατζόπουλος παρουσιάζεται συγχρόνως ως πολιτικός και ως τράγος. Στη δεύτερη περίπτωση, ενώ το «*δεξί χέρι*» δηλώνει τον

⁸ Στο λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, η αμοιβή για παράνομη εκδούλευση παρουσιάζεται ως πρώτη σημασία της λέξης *μίζα* και συμπίπτει με τη σημασία που δίνεται για τη λέξη *δωροδοκία*.

⁹ Με βάση το λεξικό Μπαμπινιώτη, η λέξη *φέρομαι* χρησιμοποιείται κυρίως στον δημοσιογραφικό λόγο με τη σημασία «*θεωρούμαι, επικρατεί για μένα η φήμη, η αντίληψη ή η υποψία*». Η μετοχή *φερόμενος* υπάγεται σε αυτή τη σημασία και είναι το μόνο λεξικό που την αναφέρει.

¹⁰ Η «*αποπαγίωση*» ορίζεται ως «*η συνειδητή διαδικασία περιστασιακής αλλαγής της μορφής μιας αναγνωρισμένης στερεότυπης έκφρασης, ακόμα και παροιμίας, συχνά για παικτικούς και ευρύτερους υφολογικούς λόγους*» (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Ευθυμίου 2006: 73). Σύμφωνα με τον Gross (1996:20), η αποπαγίωση χρησιμοποιείται ευρέως στον δημοσιογραφικό λόγο, για να τραβήξει την προσοχή και να προκαλέσει την έκπληξη των αναγνωστών.

κύριο βοηθό κάποιου, το «αριστερό μάλλον» παραπέμπει ευθέως στην ιδεολογία του ΠΑΣΟΚ, και εμμέσως πλην σαφώς ενοχοποιεί αυτή την ιδεολογία για τη συμπεριφορά του Τσοχατζόπουλου. Αυτό επαληθεύεται από το παρακάτω απόσπασμα: *«οδηγήθηκε στον σταυρό του μαρτυρίου για να σηκώσει μόνος το βάρος της διαφθοράς»* (20.1.2013 σε ανυπόγραφο άρθρο).

Η εφημερίδα εξάλλου αντιμετωπίζει ειρωνικά το ότι ο Τσοχατζόπουλος αυτοπαρουσιάζεται ως θύμα σκευωρίας: *«Και επειδή παρέλαση δίχως την παρουσία θυμάτων δεν νοείται, θα παρελάσει ένα άγημα με «τα θύματα πολιτικών σκευωριών»: Εκ δεξιών θα ηγείται ο κ. Π. Ψωμιάδης, εξ αριστερών ο κ. Τσοχατζόπουλος και στο μέσον ο άλλος Ψωμιάδης, ο κ. Μάκης, που κι αυτός θύμα πολιτικής σκευωρίας λέει πως είναι»* (Π. Μπουκάλας 27.3.2012).

2.2 Η γλώσσα της αντίκρουσης των κατηγοριών

Τα άρθρα που ανέφεραν τα επιχειρήματα της πλευράς Τσοχατζόπουλου είναι ελάχιστα: περίπου το 1/10 του συνόλου. Σε αυτά συχνά ο λόγος της πλευράς του αποδιδόταν με πλάγιο λόγο και ακολουθούνταν από αρνητικά σχόλια. Στα δύο χρόνια που μελετήθηκαν βρέθηκε μόνο μια συνέντευξή του σε ευθύ λόγο. Επιβεβαιώνεται λοιπόν από τα ευρήματα η θέση του Fairclough σύμφωνα με την οποία σε έναν τύπο λόγου (εδώ στον δημοσιογραφικό) οι ισχυροί μπορούν να ρυθμίζουν τα περιθώρια αντίδρασης των λιγότερο ισχυρών (Fairclough 2015:75).

Ο Τσοχατζόπουλος δεν παρουσιάζεται να αντικρούει τις κατηγορίες μία προς μία, αλλά να αρνείται και να διαψεύδει τις όποιες κατηγορίες του αποδίδονται. Δηλώνει πως η δίωξή του στηρίζεται σε κατασκευασμένα στοιχεία (*«προσχηματική δίωξη με στόχο την εξόντωσή μου»*) και χρησιμοποιεί αρνητικές λέξεις, για να επιτεθεί στο ήθος των αντιπάλων του (π.χ. *«δυσώδεις και συκοφαντικές επιθέσεις ψεύδους»*, 5.9.2012).

Επιχειρεί να επωμιστεί όλες τις ευθύνες, επικαλούμενος την αθωότητα των κατηγορούμενων μελών της οικογένειάς του: *«είμαι ο απόλυτα υπεύθυνος για κάθε οικονομικό θέμα που αφορά την οικογένειά μου»* (2.7.2012). Υπερασπιζόμενος την οικογένειά του, ο κατηγορούμενος προβάλλει μια θετική εικόνα του εαυτού του, προβάλλει δηλ. ένα θετικό ήθος ως ομιλητής με σκοπό να επηρεάσει θετικά τους αποδέκτες των λόγων του.

Ο ίδιος με τους συνηγόρους του παρουσιάζει τον εαυτό του ως *αποδιοπομπαίο τράγο* και ως (*εξιλαστήριο*) θύμα. Η παρακάτω, σε μεγάλο βαθμό ειρωνική, αναφορά αυτών των συμφράσεων δείχνει πως, σύμφωνα με την εφημερίδα, δεν ευσταθούν οι ισχυρισμοί του: *«Τα κλισέ περί εξιλαστήριου θύματος και αποδιοπομπαίου τράγου χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον από τους συνηγόρους του, άλλωστε η χρήση τους δεν κοστίζει τίποτα»* (από ανυπόγραφο άρθρο της εφημερίδας, 9.10.2013).

Ο Τσοχατζόπουλος αυτοπαρουσιάζεται ως θύμα σκευωρίας: *«Θα αποκαλυφθεί η πολιτική σκευωρία που στήθηκε»* (από τη συνέντευξή του, 5.8.2012). Για να στοιχειοθετήσει ότι πρόκειται για σκευωρία, ο κατηγορούμενος αμύνεται κατηγορώντας. Στρέφεται πρώτα εναντίον της πολιτικής εξουσίας: *«σκευωρία που στήθηκε με ηθική αυτουργία του τέως προέδρου του ΠΑΣΟΚ Γ. Παπανδρέου και του εκπροσώπου της Ν.Δ., του κ. Σαμαρά, που συνέπτυξαν ένα ανήθικο μέτωπο εναντίον μου με σκοπό να διασώσουν όλους τους υπουργούς τους και να μείνω αποκλειστικά μόνο εγώ ως υπεύθυνος»* (από τη συνέντευξή του, 5.8.2012).

Στρέφεται και εναντίον των δικαστικών αρχών που τις παρουσιάζει να παρανομούν. Χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα: *«Ο κ. Τσοχατζόπουλος χαρακτηρίζει την προσωρινή κράτηση της συζύγου του και της κόρης του, Αρετής,*

‘δείγμα παράνομης κρατικής αυθαιρεσίας σε βάρος αθώων πολιτών, για τους οποίους η παρανομούσα δικαστική αρχή αγνόησε και το τεκμήριο αθωότητας και την ευρωπαϊκή νομοθεσία για δίκαιη δίκη και τα ανθρώπινα δικαιώματα’» (2.7.2012).

Επίσης παρουσιάζει τη δικαιοσύνη διαπλεκόμενη με την πολιτική εξουσία αλλά και με τα ΜΜΕ: «των γνωστών πολιτικοδικαστικών κέντρων εξουσίας, οι οποίες από το 2010 επέβαλαν στα ΜΜΕ τον επικοινωνιακό κανιβαλισμό και διαπόμευση εναντίον εμού και της οικογένειάς μου» (8.10.2013)¹¹.

Στον λόγο του Τσοχατζόπουλου παρατηρείται ότι ο Van Dijk (1991: 106) ονομάζει αμυντική στρατηγική της αντιστροφής (reversal), με βάση την οποία ο κατηγορούμενος κατηγορεί τους κατηγορούς του¹². Η στρατηγική αυτή συνδυάζεται με τη θετική αυτοπροβολή του (Van Dijk 1991: 194) που αναφέραμε πιο πάνω.

3 Συμπεράσματα

Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε επέτρεψε την ανάλυση μεγάλου όγκου δεδομένων με την αντικειμενικότητα που προσφέρει η ποσοτική ανάλυση με τα εργαλεία της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων και με την μεγάλη ερμηνευτική δυνατότητα που προσφέρει η ποιοτική ανάλυση με τα εργαλεία της ΚΑΛ. Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει εξάλλου να ακυρωθούν τα αρνητικά σημεία των δύο προσεγγίσεων: για τη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων η μηχανιστική ανάλυση περιορισμένων τμημάτων των κειμένων, χωρίς τα συμφραζόμενα και το ευρύτερο περιεχόμενό τους, ενώ για την κριτική ανάλυση λόγου η εστίαση σε μερικά μόνο κείμενα που επιλέγονται από έναν ερευνητή που πιθανώς να λειτουργεί προκατειλημμένα και που τελικά μπορεί να μην αποδίδουν την ευρύτερη εικόνα ούτε για τη γλώσσα ούτε για το περιεχόμενο των λόγων που χρησιμοποιούνται για ένα θέμα (Hatzidaki και Goutsos 2017: 29-30).

Μπορέσαμε λοιπόν να καταδείξουμε ποια είναι η θέση της εφημερίδας απέναντι στο ζήτημα του Τσοχατζόπουλου. Περιμέναμε από την εφημερίδα που εκπροσωπεί τη συντηρητική παράταξη να λάβει αρνητική θέση απέναντι στον Τσοχατζόπουλο. Ωστόσο η εφημερίδα κράτησε πιο ακραία στάση και τον καταδίκασε πριν ακόμη δικαστεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του λόγου της εφημερίδας που καταδεικνύει την προκατειλημμένη στάση της αποτελεί η πολύ συχνή φράση «ο άλλοτε πανίσχυρος πρώην υπουργός». Η φράση αυτή καταδεικνύει την πρόθεση της εφημερίδας να αναδείξει την τιμωρία του, το πώς δηλαδή ο άλλοτε πανίσχυρος υπουργός του ΠΑΣΟΚ καταντάει ανίσχυρος. Η τιμωρία του αποκτά ηθική διάσταση και εξαιρείται το έργο της κυβέρνησης και της δικαιοσύνης που την επιβάλλουν.

Η εφημερίδα χρησιμοποιεί επίσης το στερεότυπο του εξιλαστήριου θύματος και του αποδιοπομπαίου τράγου. Όμως τα χρησιμοποιεί παραλλάσσοντάς τα, διαστρεβλώνοντάς τα. Το ‘εξιλαστήριο θύμα’ κανονικά αναφέρεται σε κάποιον που δεν είναι υπεύθυνος για ό,τι του καταμαρτυρούν και ενοχοποιείται άδικα. Όμως η

¹¹ Αντίθετα, η εφημερίδα, διαμέσου του μόνιμου συνεργάτη της Στέφανου Κασιμάτη, επαινεί τον ρόλο των δικαστικών που ενεπλάκησαν στην υπόθεση Τσοχατζόπουλου: «δικαστικούς που δούλεψαν σκληρά για να βρεθεί η άκρη με τις μίζες του Τσοχατζόπουλου...» (Σ. Κασιμάτη, «Μουστάκια και τριαντάφυλλα», 29.12.2013).

¹² Ο Van Dijk (1991: 106) αναφέρεται σε αυτή τη στρατηγική όσον αφορά την αμυντική τακτική της ακροδεξιάς που κατηγορεί τους αντιρατσιστές για έλλειψη ανεκτικότητας προς ανθρώπους που δείχνουν ρατσιστική συμπεριφορά· οι ρατσιστές παρουσιάζονται λοιπόν ως αντι-αντι-ρατσιστές. Στην περίπτωση που μελετάμε δεν πρόκειται για ρατσιστικές συμπεριφορές, ωστόσο θεωρούμε πως πρόκειται για την ίδια αμυντική τακτική, καθώς η πλευρά του κατηγορούμενου για διαφθορά αμύνεται επιτιθέμενη με επιχειρήματα για διαφθορά των αντιπάλων.

εφημερίδα χρησιμοποιεί στρεβλά το στερεότυπο μέσω της αποπαγίωσής του. Έτσι αυτό αποδυναμώνεται και οι αναγνώστες οδηγούνται στη θέση που υποστηρίζει η εφημερίδα, σύμφωνα με την οποία και ο Τσοχατζόπουλος είναι ένοχος και λειτουργεί ως το θύμα που πληρώνει για τα σφάλματα όλης της παράταξης στην οποία ανήκε. Με τον τρόπο αυτό ενοχοποιείται όλη η παράταξή του.

Ο ίδιος ο Τσοχατζόπουλος υιοθετεί τα ίδια στερεότυπα, αλλά, φυσικά, τα μεταχειρίζεται με τη συμβατική τους σημασία. Αυτό του επιτρέπει συγχρόνως να αμύνεται και να επιτίθεται επικαλούμενος την ενοχή άλλων που κρύβονται πίσω από τη διώξή του. Ωστόσο ο λόγος της πλευράς του που ακούγεται, όπως είχαμε υποθέσει εξ αρχής, είναι πολύ περιορισμένος και συχνά φιλτράρεται μέσα από τα λόγια των δημοσιογράφων, παρουσιάζεται δηλαδή σε πλάγιο λόγο και συχνά συνοδεύεται από αρνητικά σχόλια. Η εφημερίδα λοιπόν στερεί σε μεγάλο βαθμό από τον κατηγορούμενο το δικαίωμα να αμυνθεί. Άλλωστε μόνο στο 1/10 περίπου των σχετικών άρθρων παρουσιάζεται η δική του εκδοχή για τα πράγματα. Τα ευρήματα της έρευνας παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για τις προεκτάσεις που έχουν στη συζήτηση περί αμεροληψίας ή μεροληπτικότητας του δημοσιογραφικού λόγου (βλ. Baker κ.ά. 2013, που αναφέρεται στην προκατάληψη του αγγλικού Τύπου έναντι των μουσουλμάνων) και για τους μηχανισμούς αξιολόγησης, στάσης των συντακτών και δημιουργίας συναίνεσης, για τη διατήρηση της ηγεμονίας (Gramsci 1971), που αποκλείουν ή έστω περιορίζουν κατά πολύ την πολυφωνία. Η έρευνα θα μπορούσε να διευρυνθεί ως προς το ιστορικό πλαίσιο (π.χ. πώς αντιμετώπιζε η συγκεκριμένη εφημερίδα τον Τσοχατζόπουλο όταν ήταν πανίσχυρος; Ή πώς αντιμετώπισε πολιτικούς της δεξιάς παράταξης που κατηγορήθηκαν για διαφθορά;), αλλά και σε σύγκριση με άλλες εφημερίδες, καθώς επίσης να συγκριθούν ποσοτικά και με στατιστικό τρόπο τα ποιοτικά ευρήματα με ευρύτερα σώματα κειμένων αναφοράς.

Γενικότερα, παρατηρούμε ότι στις κατηγορίες για διαφθορά συναντάμε την πολιτική διαφθορά (αφού ο κατηγορούμενος ήταν «πανίσχυρος» πρώην υπουργός) συνδυασμένη με την οικονομική διαφθορά (μίξεις, δωροδοκία, εξωχώριες εταιρείες) και με την οικογενειακή διαπλοκή (τα μέλη της οικογένειας του Τσοχατζόπουλου εμπλέκονται στα σκάνδαλα).

Στον λόγο άμυνας του πρώην υπουργού συναντάμε τη διάψευση των κατηγοριών και την επίκληση της αθωότητάς του, την ανάληψη όλων των ευθυνών για την απαλλαγή της οικογένειάς του αλλά και την αντεπίθεση με την αναφορά σε ένα άλλο είδος διαφθοράς: αυτή της εμπλοκής της πολιτικής με τη δικαστική ηγεσία και τον επηρεασμό των ΜΜΕ.

Με βάση την αμυντική στρατηγική της αντιστροφής, οι κατηγορίες για διαφθορά σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο απαντώνται λοιπόν με κατηγορίες για διαφθορά σε πολιτικό και δικαστικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία

- Amossy, Ruth, και Anne Herschberg Pierrot. 1997. *Stéréotypes et Clichés. Langue - Discours - Société*. Paris: Nathan.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα, και Αγγελική Ευθυμίου, 2006. *Οι Στερεότυπες Εκφράσεις και η Διδακτική της Νέας Ελληνικής ως Δεύτερης Γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Baker, Paul, Costas Gabrielatos, Majid Khosravini, Michal Krzyżanowski, Tony Mcenery, και Ruth Wodak. 2008. "A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of

- refugees and asylum seekers in the UK press.” *Discourse & Society* 19(3): 273–306.
- Baker, Paul, Costas Gabrielatos, και Tony McEnery. 2013. *Discourse Analysis and Media Attitudes: The Representation of Islam in the British Press*. Cambridge University Press.
- Fairclough, Norman. 2015. *Language and Power* (3η έκδοση). London: Routledge.
- Guaresi, Magali, και Damon Mayaffre. 2018. “L’Impossible Réparation: L’Image Brisée de François Fillon Durant la Campagne Présidentielle Française 2017.” *Langage et Société* 2 (n.164): 39 - 56.
- Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Gross, Gaston. 1996. *Les Expressions Figées en Français, Noms Composés et Autres Locutions*. Collection l’Essentiel Français. Paris: Ophrys.
- Hatzidaki Ourania, και Dionysis Goutsos. (επιμ.). 2017. *Greece in Crisis: Combining Critical Discourse and Corpus Linguistics Perspectives*. John Benjamins Publishing Company.
- O’Halloran, Kieran. 2010. “How to Use corpus Linguistics in the Study of Media Discourse.” Στο Anne O’Keeffe, και Michael McCarthy (επιμ.) *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, 563-576. Abingdon: Routledge.
- Orpin, Deborah. 2005. “Corpus Linguistics and Critical Discourse Analysis: Examining the Ideology of Sleaze.” *International Journal of Corpus Linguistics* 10(1): 37-61.
- Reisigl, Martin, και Ruth Wodak. 2001. *Discourse and Discrimination*. London: Routledge.
- Sakellariou, Aggeliki. 2017. “The Representations of the Refugees and the Immigrants in the Greek Press. A Corpus Linguistics and Critical Discourse Analysis Approach.” Στο Juliane House, και Themis Kaniklidou (επιμ.), *Proceedings of the 1st International Conference Europe in Discourse: Identity, Diversity, Borders. Athens, September 23-27, 2016*. Hellenic American University. <http://www.europeindiscourse.eu/images/EID-Conference-1-Proceedings.pdf>
- Van Dijk, Teun A. 1991. *Racism and the Press*. New York: Routledge, Chapman and Hall.
- Wodak, Ruth. 2001. “The Discourse-historical Approach.” Στο Ruth Wodak, και Martin Meyer (επιμ.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage. 87-121.